

УДК 378.14.015.62

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.0/25.179002>**Інна КОЗИР,***orcid.org/0000-0003-1944-6451**старший викладач кафедри менеджменту, економіки,**права та туризму**Льотної академії**Національного авіаційного університету**(Кропивницький, Україна) kozur.inna.s@gmail.com*

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглянуто методологічний аспект проблеми забезпечення якісної підготовки кадрів у закладах вищої освіти, а саме формування у процесі навчання конкурентоспроможності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності авіаційної галузі. Зростання конкуренції на ринку праці, а також активізація міжнародного співробітництва на ринку транспортних авіаційних послуг потребує ефективного менеджменту, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що зумовлює актуальність дослідження та спрямовує погляди науковців на використання потенціалу освітньо-педагогічного ресурсу для забезпечення високої ефективності управління цими процесами.

Аналіз останніх досліджень свідчить про наявність інтересу та значних напрацювань науковців у сфері забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, але вона є недостатньо вивченою щодо майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності підприємств авіаційної галузі.

Поставлена у статті мета досягається поетапним представленням результатів дослідження.

Теоретико-методологічний аналіз конкурентоспроможності майбутніх фахівців розкриває її як наукову категорію, об'єкт педагогічних досліджень, що має складну компонентно-критеріальну структуру та підлягає оцінюванню через вимірювання рівня досягнутих показників. З'ясовано, що компоненти конкурентоспроможності мають відображати особистісне самовизначення, професійну діяльність, соціальну роль і готовність випускника закладу вищої освіти до роботи в конкурентному середовищі. Було виділено такі компоненти концептуальної моделі конкурентоспроможності майбутніх фахівців із менеджменту ЗЕД авіаційної галузі: когнітивно-діяльнісний, праксеологічно-рефлексивний, суспільно-комунікативний, акмеологічний, що відображають характер і перспективи діяльності працівників за цією спеціалізацією.

Вивчивши професійні компетенції та проаналізувавши специфічні умови й особливості здійснення функціональних обов'язків досліджуваної категорії працівників як основи критеріального складу конкурентоспроможності, ми запропонували такий склад критеріїв: пізнавально-операційний, особистісно-мотиваційний, соціально-комунікативний та емоційно-вольовий.

Значна увага була зосереджена на виявленні змістовних характеристик критеріїв кожної компоненти конкурентоспроможності майбутніх фахівців і встановленні прямих зв'язків критеріїв і показників конкурентоспроможності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності авіаційної галузі.

Перспективи подальшого дослідження визначеної проблеми вбачаються у формуванні системи методико-методологічного забезпечення якісної підготовки майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності для підприємств авіаційної галузі.

Ключові слова: *підготовка менеджерів ЗЕД авіаційної діяльності, конкурентоспроможність, критерії, показники, рівні сформованості, компоненти конкурентоспроможності фахівців авіаційної галузі.*

Inna KOZYR,
orcid.org/0000-0003-1944-6451
Senior Lecturer, Department of Management,
Economics, Law and Tourism
Flight Academy of National Aviation University
(Kropyvnytskyi, Ukraine) kozyr.inna.s@gmail.com

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF COMPETITIVENESS THE FUTURE MANAGER OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN THE AVIATION INDUSTRY

The methodological aspect of the problem of providing quality training in higher education institutions is considered in the article, namely – formation in the process of training of future managers of foreign economic activity of aviation industry. Increased competition in the labor market, as well as the intensification of international cooperation in the market for transport aviation services, require effective management, in particular in the field of foreign economic activity, which determines the relevance of research and directs the views of scientists to use the potential of educational and pedagogical resources to ensure high efficiency of managing these processes.

An analysis of recent research indicates that there is an interest and considerable experience of scientists in the field of ensuring the competitiveness of the graduates of higher education institutions, but it is insufficiently studied for the future managers of the foreign economic activity of aviation enterprises.

The goal set in the article is achieved in a gradual presentation of the research results.

As a result of theoretical and methodological analysis, the competitiveness of future specialists is revealed as a scientific category, an object of pedagogical research, which has a complex component-criteria structure and is subject to evaluation by measuring the level of achieved indicators. It has been found out that the components of competitiveness should reflect personal self-determination, professional activity, social role and readiness of the graduate of higher education institutions to work in a competitive environment. The following components of the conceptual model of competitiveness of future specialists in the management of the foreign economic activity in the aviation industry were distinguished: cognitive-activity, praxeological-reflexive, social-communicative, acmeological, reflecting the nature and prospects of activity of employees in this specialization.

As a result of the study of professional competences, analysis of specific conditions and peculiarities of performing the functional duties of the studied category of employees, as a basis of the criterion composition of competitiveness, the following composition of criteria was proposed: cognitive-operational, personality-motivational, social-communicative and emotional.

Much attention was focused on identifying the substantive characteristics of the criteria for each component of future specialists' competitiveness and establishing direct links between the criteria and indicators of the competitiveness of future foreign economic activity managers.

Key words: training of foreign aviation activity managers, competitiveness, criteria, indicators, levels of formation, components of competitiveness of aviation industry experts.

Постановка проблеми. Питання конкурентоспроможності фахівців займає особливе місце у системі суспільно-економічних наук, оскільки розглядається в різних контекстах. Конкуренція, що має місце як на ринку праці, так і в системі вищої освіти, вимагає активізації пошуку методів формування таких характеристик майбутніх працівників, які забезпечують їм бажане працевлаштування, а навчальному закладу – попит на його послуги. Також актуалізують проблему забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти (далі – ЗВО) процеси глобалізації та зростання масовості в системі вищої освіти. Так, за умови збільшення на ринку праці кваліфікованих кадрів збільшується кількість претендентів на одне вакантне робоче місце, що потребує вищої освіти за певною спеціальністю, відбувається поступове знецінення отриманої кваліфікації. Ситуація, коли роботодавець має змогу обирати кращих фахівців із запропонованої множини, характеризується як

«диктат покупця» на ринку праці та вимагає від майбутніх працівників вищого рівня професійної компетентності та певних соціально-психологічних якостей, що залежать від галузі та специфіки майбутньої діяльності.

Висока динаміка процесів міжнародного співробітництва на ринку транспортних авіаційних послуг потребує ефективного менеджменту, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД). Вимоги до фахівців за цією спеціальністю і профілем інтегрують знання і вміння з економічних, правових, технічних дисциплін зі здатностями керівника, лідера, дипломата. Процес формування конкурентоспроможності вимагає більш докладного вивчення її компонентів, критеріїв і показників, які можна виміряти й оцінити. Потреба у структурному представленні досліджуваної категорії зумовлена необхідністю побудови моделі підготовки конкурентоспроможних кадрів і вибору педагогічних технологій, форм і методів

навчання, що забезпечать їм успішну співбесіду з HR-менеджерами авіапідприємств.

Аналіз досліджень. У педагогічній науці дослідження щодо з'ясування сутності та компонентів конкурентоспроможності випускників ЗВО, зважаючи на передумови розвитку таких досліджень, з'явилися доволі недавно. Питання забезпечення конкурентоспроможності майбутніх фахівців розглядається як науково-практична основа досліджень щодо вдосконалення методики навчання шляхом розробки та забезпечення необхідних педагогічних умов, використання нових методологічних підходів для формування визначених якостей і характеристик студента. Відомими є наукові публікації Т. Андріяко, Ю. Атаманчук, Д. Котікової, О. Максимової, Н. Ничкало, В. Новікової, М. Россохи, В. Сизикової, Н. Тамарської, Д. Шестакової, що розглядають категорію конкурентоспроможності як інтегральну якість особистості, яка визначається компетенціями (Н. Тамарська, Д. Шестакова), ціннісними орієнтаціями (О. Максимова), вихованням, навчанням, саморозвитком (Н. Ничкало), потенційними можливостями фахівця (Ю. Атаманчук, М. Россоха) та потребує гнучкості, спрямованості та компетентності (В. Новікова).

Використання поняття «компонент» («компонента») у переважній кількості досліджень базується на його загальнотермінологічному інтерпретуванні – як складової частини, елементу більш складного поняття чи явища, та немає його об'єкт-предметного наукового визначення як методологічного інструменту педагогічного дослідження. Компонентний склад конкурентоспроможності переважно розглядається через призму функціональних обов'язків і професійних завдань майбутнього / діючого фахівця, предметів прикладання отриманих компетенцій, знань і навичок. Виділення критеріїв конкурентоспроможності базувалося на визначенні Г. Білецької, котра трактує їх як ознаки, за якими можна оцінити та порівняти педагогічні явища, процеси тощо (Білецька, 2014: 20). Крім того, критерії розглядаються науковцями як фахові компетенції, що характеризують результати навчання. Так, у працях С. Безбородих, О. Діденко, Г. Дуди, О. Мельничук, А. Яковлевої критерії виокремлюють відповідно до структури фахової компетентності майбутніх фахівців.

На виявленні структури професійної компетентності та розробці відповідних педагогічних моделей її забезпечення зосереджені численні педагогічні дослідження. Розробці моделей формування загальних (професійних) і конкретних (комунікативної, іншомовної, мультикультурної

тощо) компетентностей майбутніх фахівців присвятили свої праці Б. Гершунский, Л. Зданевич, Л. Козак, В. Майковська, А. Маковоз, А. Носова, М. Поташник, В. Симонов, А. Столяренко та ін.

Попри значну кількість педагогічних досліджень, що з'ясовують компоненти конкурентоспроможності майбутніх фахівців за різними напрямками підготовки та спеціалізаціями, проблема конкурентоспроможності менеджерів ЗЕД авіаційної діяльності недостатньо представлена в наукових публікаціях і дисертаційних роботах. Основою для написання нашої статті стали роботи О. Кричківської, Н. Логутиної, Л. Максимчук, О. Перезової, Г. Піскурської, котрі займалися моделюванням майбутньої діяльності фахівців ЗЕД, а також Г. Дуди, А. Ковтун, Г. Лещенка, О. Москаленко, Т. Плачинди, Г. Пухальської, які досліджували специфічні характеристики діяльності в авіаційній сфері та визначали компоненти моделі психолого-педагогічної підготовки таких фахівців.

Метою дослідження є обґрунтування критеріїв і показників рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної галузі шляхом поетапного вирішення завдань і викладення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених аналізують поняття конкурентоспроможності майбутнього фахівця як педагогічну, економічну та психологічну проблему з урахуванням комплексного впливу факторів на формування цієї характеристики особистості від початку життя до закінчення навчання у ЗВО. Ґрунтуючись на висновках досліджень і наукових публікацій О. Єсіної, М. Кримої, В. Медведя, О. Перезової, можемо розглядати конкурентоспроможність майбутнього фахівця як здатність випускника ЗВО, за рахунок сукупності професійних компетенцій та особистісних якостей, задовольняти попит визначеного сегменту ринку праці у кваліфікованому виконанні професійних завдань із вищими, ніж інші випускники, результатами, із забезпеченням суспільного, корпоративного й особистого розвитку.

До складу конкурентоспроможності випускників ЗВО науковці включають професійні та соціальні компетентності, особистісні характеристики, морально-психологічні якості, психофізичні стани тощо. Аналіз підходів до виділення компонентів конкурентоспроможності майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної галузі забезпечує розуміння їх змістовно-функціональної структури, зокрема шляхом виділення ознак групування компонентів.

Сутність і компоненти конкурентоспроможності майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної галузі.

Структурно конкурентоспроможність майбутнього фахівця, на думку більшості науковців, складається із професійних та особистісних характеристик (компетенцій), які утворюють когнітивно-професійну й індивідуально-особистісну компоненти.

Т. Андріяко (2010) сутність конкурентоспроможності фахівця та її склад пропонує розглядати як поєднання особистісних і професійно-діяльнісних компонент. Група особистісних компонент, на думку вченої, містить такі складові частини: аксіологічну (як ціннісну спрямованість і умотивованість особистості, її внутрішні спонукальні сили); когнітивну (як знання та інтелектуальні вміння, що характеризують здібності розумової обробки інформації, якісне виконання певної діяльності на основі наявних знань або використання знань у змінних умовах); праксеологічну (як поведінкові компетенції особистості, що забезпечують її ефективну діяльність через вміння і навички пізнання інших людей, прагнення до постійного професійного зростання, креативність і творчість у діяльності); рефлексивну (як самовизначення себе в суспільному середовищі) (Андріяко, 2010).

Сукупність професійної (визначається специфікою професійної діяльності та базується на інтересі до професії, професіоналізмі); діяльнісної (розкривається як активна складова частина діяльності людини, спрямована на предмет праці, на соціальне середовище і саму себе); адаптаційної (зумовлюється процесами перебудови діяльності та поведінки особистості у відповідь на нові вимоги навколишнього середовища, які потребують безперервних процесів оволодіння професійними й особистісними якостями для зростання конкурентоспроможності в умовах, що постійно змінюються) компонент, на думку Т. Андріяко, складають професійнодіяльнісний компонент конкурентоспроможності (Андріяко, 2010).

Розглядаючи конкурентоспроможність як інтегративну особистісну якість, Н. Тамарська й О. Пахомова вважають, що саме сукупність ключових компетенцій когнітивно-професійного, індивідуально-особистісного та соціального характеру забезпечують випускнику ЗВО успішне працевлаштування й ефективну професійну діяльність у суспільстві. Автори пропонують трикомпонентну модель, що складається з когнітивно-професійного, індивідуально-особистісного і соціального компонентів і корелює з групами компетенцій, відображених у держав-

них освітніх стандартах вищої професійної освіти (Тамарская, Пахомова, 2013).

О. Мельничук, А. Яковлева вважають, що модель особистості конкурентоспроможного фахівця повинна містити такі структурні компоненти:

1) інтелектуальну компетентність, тобто особливий тип організації знань – структурованість, категоріальність і узагальненість, гнучкість і оперативність в аналізі ситуацій, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у певній сфері діяльності;

2) інтелектуальну ініціативу – властивість цілісної особистості, єдність пізнавальних і мотиваційних прагнень, готовність вийти за межі встановленого;

3) самоорганізацію, яка передбачає аналіз ситуації, постановку задачі, планування і прогнозування можливих результатів і наслідків власних дій, самоконтроль та оцінку ефективності своїх рішень на основі саморефлексії;

4) саморегуляцію, що означає вміння вільно керувати власною інтелектуальною діяльністю, здатність фіксувати зміни в собі, розуміння і використання механізмів культурної самокорекції (Мельничук, Яковлева, 2000).

Схожими, з погляду структурно-функціонального підходу до конкурентоспроможності майбутніх фахівців, є наукові висновки С. Безбородих, яка виділяє такі її компоненти: парадигмально-прогностичний, інформаційно-змістовний, операційно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний та емоційно-вольовий (Безбородих, 2016).

Синтез компонентів конкурентоспроможності майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної галузі ґрунтується на врахуванні професійного, соціально-культурного, морально-вольового та комунікативного аспекту майбутньої зайнятості випускника ЗВО, взаємодії його з зовнішнім оточенням. Важливим моментом такої взаємодії є процес представлення, самопрезентації працівника, демонстрація його конкурентних переваг і переконання роботодавця у власних можливостях успішно виконувати поточні завдання та відповідності мислення, навичок і здатностей перспективному розвитку компанії в майбутньому. Формування акмеологічного компонента у складі конкурентоспроможності зумовлений усвідомленим прагненням до високого рівня професіоналізму, самовдосконалення та бажанням перемоги у конкурентній боротьбі за рахунок інтеграції знань із різних наук і предметних сфер і використання їх для досягнення високих результатів, визнання власної спроможності до перемоги, презентування власних конкурентних переваг у професійне та соціальне оточення.

Підтвердження нашого припущення знаходимо в дослідженні Л. Служинської, яка зауважує, що на основі акмеологічного підходу підготовку майбутнього фахівця у ЗВО можна трактувати як процес досягнення максимального для кожного студента розвитку теоретичної та практичної досконалості у навчальній і науковій діяльності (Служинська, 2012: 186).

За основу концепту компонентного складу конкурентоспроможності фахівця з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності авіаційної галузі візьмемо чотири основні напрями, що відображають специфіку й особливості майбутньої діяльності фахівця: особистісне самовизначення, професійну діяльність, соціальну роль, готовність до роботи в конкурентному середовищі.

Основними компонентами концептуальної моделі конкурентоспроможності майбутніх фахівців із менеджменту ЗЕД авіаційної галузі можемо назвати:

- когнітивно-діяльнісний як сукупність знань, на основі яких формуються вміння та навички майбутньої професійної діяльності. У процесі оволодіння знаннями з фундаментальних, загально-економічних і спеціальних дисциплін у майбутніх фахівців із менеджменту ЗЕД авіаційної галузі структурується та систематизується інформація про об'єкти, предмети, інструменти управління авіаційним підприємством, що працює в умовах ЗЕД, та вибудовується база навичок і вмінь застосування цих знань у практиці роботи підприємства;

- праксеологічно-рефлексивний передбачає формування в особистості системи цінностей і надання студентам допомоги у виборі особистісно значимої системи ціннісних орієнтацій для становлення саморозуміння і розуміння інших, усвідомлення самооцінки й оцінки інших людей, розвитку самоінтерпретації, самодисципліни, становлення критичного мислення, усвідомлення власних мотивів, дій і їх наслідків для духовного, фізичного, соціального та професійного розвитку;

- суспільно-комунікативний передбачає здатність до суспільних відносин і міжособистісної взаємодії, об'єктивна потреба в яких виникає й у професійній діяльності. У цьому компоненті поєднуються науково-теоретичні знання з психології, соціології, конфліктології тощо та досвід налагодження зв'язків у різних сферах життя особи, формування ефективних комунікаційних мереж, спілкування з людьми різних рівнів управління, професійних інтересів, культур, світоглядів тощо;

- акмеологічний базується на розвитку особистості на етапі становлення зрілої особистості, прагненні професійної самореалізації та особистісних

досягнень, оволодінні механізмом саморегуляції та стимулювання професіоналізму, майстерності.

Критерії та показники конкурентоспроможності майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної галузі

Ґрунтуючись на результатах наукових досліджень Г. Білецької, А. Губи, О. Діденко, можемо стверджувати, що рівень набуття критерію – це рівень володіння компетенцією, який можна виміряти шляхом оцінки показників, що становлять конкретні знання, вміння та навички випускників ЗВО.

Розробку критеріїв конкурентоспроможності майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної галузі здійснюватимемо на основі таких керівних положень:

- аналіз критеріїв повинен виявляти ступінь розвитку того чи іншого компонента конкурентоспроможності в майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної галузі;

- враховувати місце і значення в системі компонентів забезпечення успіху майбутньої професійної діяльності;

- у розробці критеріїв і показників конкурентоспроможності менеджера ЗЕД авіаційної галузі слід брати до уваги професіограму менеджера ЗЕД авіаційної галузі, а також освітньо-кваліфікаційні характеристики випускника за спеціальністю «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» та компетенції, визначені у стандарті вищої освіти за напрямом підготовки «Менеджмент».

Серед найбільш вивчених компетенцій майбутніх менеджерів ЗЕД є комунікативна, змістовно-функціональним ядром якої Г. Піскурська вбачає іншомовну компетентність, а О. Кричківська, О. Волкодавова, А. Жабін, Г. Яковлев, А. Евдокимов – міжкультурну. Важливість їх вивчення зумовлена насамперед високою динамікою глобалізаційних процесів в економіці та, як наслідок, необхідністю швидкої адаптації до розширення зовнішньоекономічних зв'язків.

Досліджуючи структуру професійної компетентності фахівця із ЗЕД, поряд із функціональним, методологічним, соціальним та особистісним елементами Л. Отрощенко окремо виділяє інформаційний (Отрощенко, 2009: 27). На думку автора, інформаційний компонент включає в себе медійний та інформаційно-аналітичний складники. До першого належать уміння фахівця орієнтуватися в потоці інформації, працювати з різними джерелами інформації, зберігати та використовувати інформацію тощо. До другого – систематизовані знання про процеси мислення, вміння фахівця сприймати, узагальнювати, аналізувати та критично оцінювати професійно важливу інформацію, приймати

рішення в непередбачуваних ситуаціях із використанням інформаційних технологій, розуміти та брати відповідальність за можливі наслідки діяльності в інформаційному просторі, наявність інформаційної культури тощо.

В основу виділення критеріїв, що відображають акмеологічний компонент, покладені міркування Т. Ковбасюк і Л. Служинської. Так, перша авторка зазначає, що в акмеологічному розумінні головною умовою саморозвитку і самовдосконалення суб'єкта є активність. Крім того, автор звертає увагу на т. зв. акмеологічні інваріанти професіоналізму – основні властивості, якості та вміння професіонала (у ряді випадків – і необхідні умови), що забезпечують високу ефективність і стабільність діяльності, незалежно від її змісту та специфіки (Ковбасюк, 2017). Акмеологічні інваріанти професіоналізму проявляються й у внутрішніх спонукальних причинах, що забезпечують активний і цілеспрямований саморозвиток, реалізацію творчого потенціалу і бувають:

а) загальними, тобто незалежними від специфіки діяльності та властивими всім професіоналам (розвинена антиципація, високий рівень саморегуляції, вміння приймати ефективні рішення, висока креативність, сильна адекватна мотивація досягнень);

б) особливими або специфічними, що відображають зміст і вимоги професійної діяльності (наприклад, висока комунікабельність, проникливість, стрес-стійкість та ін.) (Ковбасюк, 2017).

Серед показників, що характеризують «акме», Л. Служинська визначає самоорганізацію, самоконтроль, здатність до реалізації своїх можливостей (Служинська, 2016).

На основі аналізованих компонентних моделей конкурентоспроможного випускника ЗВО з урахуванням особливостей і специфіки сфери ЗЕД авіаційного підприємства, науково-практичних висновків про склад і компоненти (критерії) компетенцій пропонуємо такий критеріальний склад компонентів конкурентоспроможності майбутніх фахівців (табл. 1).

Що стосується показників сформованості конкурентоспроможності, то аналіз наукових публікацій Г. Білецької, Г. Дуди, О. Жихорської, Н. Замерченко, С. Мавріна, В. Монахова, С. Савченко, В. Сергєєвої підтверджує загальновизнане розуміння цього інструменту оцінки будь-якого об'єкта як часткового прояву, характеристики, ознаки критерію.

В. Монахов вважає, що, будучи компонентом критерію, показник є типовим і конкретним виявом однієї з суттєвих сторін, на підставі якого можна «визнати» наявність якості, судити про рівень її розвитку. Його використання допомагає оцінити якість і рівень її сформованості (Монахов, 2001).

Логічним також є висновок, що критерій можна охарактеризувати не одним показником. Так, В. Тернопільська, О. Дерев'яно показник розглядають як типовий і конкретний прояв однієї із суттєвих сторін певної якості особистості; кількісні або якісні характеристики сформованості якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчають, ступінь сформованості того або іншого критерію (Тернопільська, Дерев'яно, 2012: 265). Звідси випливає, що показники можуть мати кількісну і якісну оцінку.

Аналізуючи складові частини формування конкурентоспроможності фахівця, В. Медведь до групи соціально-особистісних складників відносить такі показники: відповідальність, менталітет,

Таблиця 1

Компоненти та критерії конкурентоспроможності майбутніх фахівців із менеджменту зовнішньоекономічної діяльності авіаційної галузі

<i>Компонент</i>	<i>Критерій</i>	<i>Зміст критерію</i>
Когнітивно-діяльнісний	– пізнавально-операційний	Система теоретичних знань про зміст, функції, методи, цілі та завдання професійної діяльності; вміння та навички для здійснення операційної діяльності в умовах зайнятості за фахом.
Праксеологічно-рефлексивний	– особистісно-мотиваційний	Самовизначення, сформованість життєвих цінностей, концепції саморозвитку; усвідомленість професійної орієнтації, шляхів і способів досягнення професійних результатів, зіставлення засобів і результатів діяльності; наявність і збереження показників фізичного здоров'я, важливих для здійснення професійних обов'язків.
Суспільно-комунікаційний	– соціально-комунікативний	Визначення власної ролі та місії у суспільстві як громадянина, працівника, члена міжкультурного середовища; встановлення ефективних комунікативних зв'язків, як особистісних, так і професійних.
Акмеологічний	– емоційно-вольовий	Прагнення за рахунок стійкого психоемоційного стану та рис характеру перемагати конкурентів.

моральність, інноваційність, творчі та інтелектуальні здібності, здатність до навчання, соціальні нахили, інтереси та характер, адаптивність, комунікабельність, мобільність (Медведь, 2011).

На думку О. Єсіної, сучасна модель конкурентоспроможності випускника ЗВО має включати такі основні характеристики: цінність цілей і ціннісних орієнтацій; працьовитість; творче ставлення до справи; здатність до ризику; незалежність у прийнятті рішень; здатність бути лідером; здатність до безперервного саморозвитку (Єсіна, 2012: 88).

Щодо конкретних вимог, що висувуються роботодавцями, зокрема до флайт-менеджера авіакомпанії, то конкурентну перевагу матимуть претенденти, котрі володіють стресостійкістю, комунікабельністю, умінням швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, орієнтацією на результат, умінням аналізувати великі обсяги інформації, здатністю оперативно вирішувати нестандартні завдання в дефіциті часу, умінням прийняти оптимальне рішення, вмінням концентруватися на деталях.

Як слушно зауважує М. Медведь, у забезпеченні конкурентоспроможності велику роль відіграє стан здоров'я. Зважаючи на характеристики технологічних процесів авіаційного виробництва, зокрема повітряних переміщень, флайт-менеджери, як і льотний екіпаж, отримують додаткове навантаження на організм, тож мають бути фізично здоровими, стресовитривалими й емоційно стійкими у разі непередбачуваних ситуацій під час польоту.

Проаналізувавши висновки дослідників і загальні компетентності бакалавра з менеджменту міжнародних авіаційних перевезень, що містяться в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, можемо виділити такі показники конкурентоспроможності фахівця з менеджменту ЗЕД авіаційної галузі: активну життєву позицію, високу комунікабельність, психологічну пристосовуваність до змін і сприйняття нового, ініціативність і високу виконавську дисципліну, здатність формувати нові ідеї (креативність), вміння самостійно приймати рішення і нести відповідальність за результати своєї діяльності, підвищену витривалість і професійну придатність до зростаючої інтенсивності праці, мобільність (здатність швидко переключатися на роботу в різних умовах, функціональних і предметних сферах), здатність до самостійного аналізу життєвих реалій, прийняття відповідальних рішень і їх реалізації в екстремальних і ризикованих умовах, самовизначенню та самомотивацію.

Узагальнивши наукові погляди та висновки науковців, можемо сформулювати склад показників конкурентоспроможності майбутнього менеджера ЗЕД авіаційного підприємства, що відповідають попередньо виділеним критеріям (табл. 2).

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної галузі.

Як справедливо зазначають Д. Чернилевський та О. Філатов, поняття «рівень» відображає діалектичний характер процесу розвитку, що дозволяє пізнати предмет у всьому різноманітті його властивостей, зв'язків і відносин (Чернилевський, Філатов, 1996). Ми також погоджуємося з лаконічним визначенням Г. Білецької, за яким рівень – це ступінь розвитку показника (Білецька, 2014: 21).

У контексті нашого дослідження рівень сформованості конкурентоспроможності майбутніх фахівців із менеджменту ЗЕД авіаційної галузі – це інтегральна оцінка ступенів (рівнів) сформованості кожного показника, виділеного у складі критерію.

Теоретичний аналіз засвідчує існування диференційованих підходів до визначення та назви рівнів щодо педагогічних процесів розвитку, сформованості, оволодіння певними якостями (характеристиками), компетенціями (знаннями) тощо. Для об'єктивної оцінки рівнів формування показників конкурентоспроможності доцільно виокремити три рівні: високий, середній, низький, оскільки велика кількість рівнів ускладнює дослідження через потребу розробки численних ознак їх диференціації.

Висновки. Шляхом комплексного аналізу сутності та структури конкурентоспроможності майбутніх фахівців як об'єкта педагогічної науки можна резюмувати поетапну розробку системи обґрунтованих компонентів, критеріїв і показників, які свідчать про відповідність майбутнього менеджера ЗЕД авіаційної галузі вимогам сформованого типу трудових відносин. Виокремлення складників досліджуваної категорії базується на теоретичному аналізі моделей конкурентоспроможності випускників ЗВО, в т. ч. за різними спеціальностями, та виявленні специфічних характеристик діяльності менеджерів ЗЕД ринку авіаційних транспортних послуг, а також об'єктивних вимог суспільного розвитку до сучасного фахівця з вищою освітою. Запропоновані рівні показників слугують оціночною шкалою для вимірювання конкурентоспроможності випускника ЗВО, що виходить на ринок праці в пошуках роботи.

Розроблена система компонентів, критеріїв і показників може бути покладена в основу прове-

Показники критеріїв конкурентоспроможності майбутнього менеджера зовнішньоекономічної діяльності авіаційного підприємства

<i>Критерій</i>	<i>Показник</i>
1. Пізнавально-операційний	– структуровані інтегровані знання з предметів професійного циклу підготовки; – системне розуміння сутності та змісту менеджменту ЗЕД авіаційної галузі; – вміння та навички ефективного виконання завдань і реалізації технології менеджменту ЗЕД авіаційної галузі.
2. Особистісно-мотиваційний	– усвідомлення власних можливостей і гідності; – наявність життєвих принципів, структури цінностей; – загальний рівень інтелекту, ерудиції; – різносторонність інтересів; – інноваційність мислення; – відповідальність за свої дії; – наявність структури мотивів до професійної діяльності; – прагнення до освоєння нових технологій і методів управління; – здатність до розумного ризику; – стресостійкість; – відсутність фізичних обмежень до здійснення професійної діяльності.
3. Соціально-комунікативний	– розуміння власної ролі в розвитку правового, цивілізованого суспільства; – толерантність до інших культур, релігій, рас, національностей; – використання технік налагодження комунікаційних зв'язків; – володіння навичками ефективного усного та письмового спілкування; – використання інформаційних технологій для отримання і передачі інформації; – наявність лідерських якостей.
4. Емоційно-вольовий	– активна життєва позиція; – самоаналіз і самокритика, транслявання власних переваг і досягнень; – самодисципліна та самоконтроль.

дення педагогічного експерименту щодо дослідження впливу визначених психолого-педагогічних інструментів у процесі навчання в авіаційних ЗВО на формування рівня конкурентоспроможності майбутніх менеджерів ЗЕД авіаційної діяльності. Також у системі розроблених критеріїв, показ-

ників і рівнів доцільно встановити мінімальне (порогове) значення, за якого можна констатувати їх сформованість і максимальне значення конкурентоспроможності та говорити про високу імовірність працевлаштування на бажану посаду на авіаційному підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безбородих С. Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Старобільськ. 2016. 272 с.
2. Білецька Г. Критерії, показники й рівні сформованості природничо-наукової компетентності майбутніх екологів. *Освіта та педагогічна наука*. 2014. № 2/163. С. 19–24. DOI:10.12958/EPS.2(163).
3. Волкодавова Е., Жабин А., Яковлев Г., Евдокимов А. Проблемы формирования кросс-культурных компетенций персонала предприятия при осуществлении международного сотрудничества. *Организатор производства*. 2018. № 26/2. С. 53–61. DOI: 10.25065/1810-4894-2018-26-2-53-61.
4. Губа А. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010.
5. Дуда Г. Педагогічна модель формування фахових компетентностей майбутніх пілотів у процесі вивчення фізики та математики. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. № 1. С. 41–47.
6. Єсіна О. Критерії оцінки якості підготовки сучасних фахівців. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : збірник наукових праць. 2012. № 7. С. 84–90.
7. Ковбасюк Т. Акмеологічні інваріанти професіоналізму педагогічного працівника. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 2. С. 12–15.
8. Кримова М. Оцінка конкурентоспроможності молодих фахівців з економічною освітою на ринку праці України. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 2/24. С. 53–64. DOI: 10.15407/dse2015.02.053
9. Кричківська О. Моделювання процесу формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (1). С. 304–308.
10. Медведь В. Основи формування конкурентоспроможності фахівця: чинники, складові, критерії. *Теорія та методика управління освітою*. 2011. № 7. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_7/9.pdf.

11. Мельничук О., Яковлева А. Модель спеціаліста. *Высшее образование в России*. 2000. № 5. С. 19–25.
12. Монахов В. Педагогическое проектирование – современный инструментарий дидактических исследований. *Школьные технологии*. 2001. № 5. С. 5–7.
13. Отрощенко Л. Формування професійної компетентності майбутніх економістів-міжнародників. *Перший крок у науку*. 2019. № 7. С. 75–78.
14. Перезовова О. Рейнжиниринг в образовательном процессе как условие формирования конкурентных преимуществ менеджеров. *Интерактивная наука*. 2016. № 4. С. 45–47. DOI: 10.21661/r-79967
15. Піскурська Г.В. Формування професійної плюрилінгвальної компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у вищому технічному навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Старобільськ, 2016. 22 с.
16. Служинська Л. Акмеологічний підхід у процесі формування готовності у майбутніх менеджерів-економістів до професійної самореалізації. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 5. С. 183–187.
17. Тамарская Н., Пахомова О. Формирование конкурентоспособности будущего специалиста в условиях международной деятельности. *Известия Балтийской государственной академии рыбопромыслового флота: психолого-педагогические науки*. Калининград : БГАРФ, 2013. № 3/25. С. 136–138.
18. Тернопільська В., Дерев'яно О. (2012) Визначення критеріїв сформованості професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2012. № 31. С. 264–267.
19. Чернилевский Д., Филатов О. Технология обучения в высшей школе. Москва : Экспедитор, 1996. 288 с.

REFERENCES

1. Bezborodykh, S. (2016) *Formuvannia konkurentospromozhnosti maibutnix pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Formation of Competitiveness of Future Teachers in the Process of Professional Training] (Candidate's thesis). Starobils'k. [in Ukrainian].
2. Biletska, H. (2014) Kryterii, pokaznyky u rivni sformovanosti pryrodnycho-naukovoї kompetentnosti maibutnix ekolohiv [Criteria, indicators and levels of formation of the natural and scientific competence of future environmentalists]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Science*, 2/163, 19–24, DOI:10.12958/EPS.2(163). [in Ukrainian].
3. Volkodavova, E., Zhabyn, A., Yakovlev, H., Evdokymov, A. (2018) Problemy formirovaniya kross-kulturnykh kompetentsyi personala predpriyatiya pry osushchestvlenii mezhdunarodnogo sotrudnychestva [Problems of formation of cross-cultural competencies of the personnel of the enterprise in the implementation of international cooperation]. *Orhanyzator proizvodstva – Production organizer*, 26/2, 53–61, DOI: 10.25065/1810-4894-2018-26-2-53-61. [in Russian]
4. Huba, A. (2010) *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia upravlinskoi kultury vchytelia – maibutnoho menedzhera osvity* [Theoretical and methodical principles of formation of a managerial culture of a teacher – the future manager of education] (Doctor's thesis). Kharkiv. [in Ukrainian].
5. Duda, G. (2015) Pedahohichna model formuvannia fakhovykh kompetentnosti maibutnix pilotiv u protsesi vyvchenia fizyky ta matematyky [Pedagogical model of formation of professional competences of future pilots in the process of studying physics and mathematics]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya "Pedahohichni nauky" – Scientific notes of the Berdyansk State Pedagogical University. Series "Pedagogical Sciences"*, 1, 41–47. [in Ukrainian].
6. Yesina, O. (2012) Kryterii otsinky yakosti pidhotovky suchasnykh fakhivtsiv [Criteria for assessing the quality of training of modern specialists]. *Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli : zbirnyk naukovykh prats – Theory and methodology of fundamental disciplines in high school: a collection of scientific works*, 7, 84–90. [in Ukrainian].
7. Kovbasiuk, T. (2017) Akmeolohichni invarianty profesionalizmu pedahohichnoho pratsivnyka [Acmeological invariants of the professionalism of a pedagogical worker]. *Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought*, 2, 12–15. [in Ukrainian].
8. Krymova, M. (2015). Otsinka konkurentospromozhnosti molodykh fakhivtsiv z ekonomichnoiu osvitoiu na rynku pratsi Ukrainy [Assessment of the competitiveness of young specialists with economic education in the labor market of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2/24, 53–64, DOI: 10.15407/dse2015.02.053/ [in Ukrainian].
9. Krychivska, O. (2014) Modeliuvannia protsesu formuvannia mizhkulturnoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv zovnishnoekonomichnoi diialnosti. [Modeling of the process of formation of intercultural communicative competence of future specialists in foreign economic activity] *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 12 (1), 304–308. [in Ukrainian].
10. Medved, V. (2011) Osnovy formuvannia konkurentospromozhnosti fakhivtsia: chynnyky, skladovi, kryterii [Fundamentals of the Competitiveness of a Specialist: Factors, Components, Criteria]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu – Theory and methodology of education management*, 7. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_7/9.pdf. [in Ukrainian].
11. Melnychuk, O., Yakovleva, A. (2000) Model spetsyalysta [Specialist model]. *Vyshee obrazovanye v Rossii – Higher education in Russia*, 5, 19–25. [in Russian].
12. Monakhov, V. (2001) Pedahohicheskoe proektyrovanye – sovremennyi ynstrumentary dydaktycheskykh yssledovanyy [Pedagogical designing - a modern toolkit of didactic research]. *Shkolnye tekhnolohyi – School technologies*, 5, 5–7. [in Russian].

13. Otroshchenko, L. (2019) Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv-mizhnarodnykiv [Formation of professional competence of future international economists]. *Pershyi krok u nauku – The first step in science*, 7, 75–78. [in Ukrainian].
14. Perevozova, O. (2016) Reinzhyryrnh v obrazovatelnom protsesse kak uslovye formirovaniya konkurentnykh preymushchestv menedzherov [Reengineering in the educational process as a condition for the formation of competitive advantages of managers]. *Ynteraktyvnaia nauka – Interactive science*, 4, 45–47. DOI: 10.21661/r-79967. [in Russian].
15. Piskurska, H. V. (2016) Formuvannia profesiinoi pliurylinhvalnoi kompetentnosti maibutnikh menedzheriv zovnishnoekonomichnoi diialnosti u vyshchomu tekhnichnomu navchalnomu zakladi [Formation of professional plurilingual competence of future managers of foreign economic activity at higher technical educational institution] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Starobilsk. [in Ukrainian].
16. Sluzhynska, L. (2012) Akmeolohichniy pidkhid u protsesi formuvannia hotovnosti u maibutnikh menedzheriv-ekonomistiv do profesiinoi samorealizatsii [Akmeologicheskyy approach in the process of forming the readiness of future managers-economists to professional self-realization]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina" – Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University of Ukraine*, 5, 183–187. [in Ukrainian].
17. Tamarskaia, N., Pakhomova, O. (2013) Formirovaniye konkurentosposobnosti budushcheho spetsyalysta v uslovyakh mezhdunarodnoi deiatelnosti [Formation of competitiveness of a future specialist in conditions of international activity]. *Yzvestiya Baltyskoi gosudarstvennoi akademyy rybopromyslovoho flota: psikhologo-pedahohycheskiye nauky – Proceedings of the Baltic State Academy of Fishing Fleet: Psychological and Pedagogical Sciences*. Kalynynhrad : BHARF, 3/25, 136–138. [in Russian].
18. Ternopil'ska, V., Derev'ianko, O. (2012) Vyznachennia kryteriiv sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnikh hirnychykh inzheneriv [Determination of criteria for the formation of professional competence of future mining engineers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific journal of NPU named after MP Drahomanov Teaching science: reality and prospects*, 31, 264–267. [in Ukrainian].
19. Chernylevskiy, D., Fylatov, O. (1996) *Tekhnolohiya obuchenya v vysshei shkole* [Technology of teaching in higher education]. Moskva : Ekspedytor, 288 s. [in Russian].